

RECEPCIJA RIMSKOG PRAVA NA GLAGOLJICI: BILJEŽNIČKI ZAPISNIK O ARBITRAŽI U MOŠĆENICAMA IZ 1621. GODINE PROVEDENOJ PO UZORU IZ RIMSKOG PRAVA (IZVOR, OSNIVANJE ARBITRAŽE, IZBOR ARBITARA I SPOR)

Izv. prof. dr. sc. Ivan Milotić*

UDK: 34(37):34(497.5 Mošćenice)
<https://doi.org/10.30925/zpfsr.41.2.2>
Ur.: 12. siječnja 2020.
Pr.: 1. srpnja 2020.
Izvorni znanstveni rad

Sažetak

*Zapisnik Petra Lazarića, domaćega bilježnika i kanonika, potječe iz Mošćenica iz 1621., u kojemu na glagoljičkom pismu dokumentira rješavanje privatnoga diobenog spora među sumještanima u arbitraži. Premda pisana glagoljicom i na hrvatskom jeziku, ta isprava obuhvaća pohrvaćeno latinsko (i manje talijansko) pravnotehničko nazivlje te bilježi niz načela, koncepata i instituta koji su u izvansudskom postupku rješavanja spora dosljedno i pravilno primijenjeni po uzoru na rimsko pravo. Svi bitni pravni elementi ovoga diplomatskog izvora odražavaju snažne odjeke tradicije rimskoga prava i *ius commune*. Autor u dvama radovima koji slijede analizira sve relevantne institute primijenjene u arbitraži, i postupovne i materijalnopravne, povezuje ih s rimskim i kanonskim pravnim uzorima te, naposljetku, taj diplomatski izvor dovodi u svezu s druga dva pravna svjedočanstva, koja su nastala u Mošćenicama u prvoj polovici 17. stoljeća, a koja također odražavaju snažne utjecaje rimske pravne tradicije: Mošćenički statut iz 1637. i lovransko-mošćeničko razgraničenje iz 1646.*

Ključne riječi: *Mošćenice; arbitraža; prisilna arbitraža; diobeni spor; pravorijek, rimsko pravo; kanonsko pravo; ius commune.*

1. UVOD

U Mošćenicama su u prvoj polovici 17. stoljeća, u tamošnjemu diplomatskom gradivu pravne provenijencije, dobro dokumentirani snažni utjecaji rimske pravne tradicije. Neovisno o tome jesu li sastavljeni na latinskom, talijanskom (mletačkom) ili hrvatskom jeziku, nezanemariv broj tih izvora bilježi latinsko pravnotehničko nazivlje i izričaje, a usporedo s time i kontekstualno pravilnu i dosljednu primjenu

* Dr. sc. Ivan Milotić, izvanredni profesor, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu; ivan.milotic@pravo.hr.

instituta koji prepoznatljivo pripadaju rimskom pravu. Nekoliko je takvih specifičnih izvora iz Mošćenica (i u njima opisanih situacija) već donekle obrađeno u literaturi.

Tu se prvotno misli na kaznene odredbe Mošćeničkog statuta iz 1637., u kojima je propisano da se u velikim kaznenim stvarima i slučajevima (*uà uellikeh suarah i caseh*), osim redovnog suđenja u vijeću koje se sastoji od kapetana, dva suca i deset starješina, dopušta prizivanje *giednoga naucenoga Doctura*.¹ Pritom je *doctur* mogao biti samo pravnik školovan u to doba na nekom sveučilištu (*doctor iuris*) u području rimskog (*ius civile*) ili kanonskog prava (*ius canonicum*), pa je njegov spomen snažna naznaka utjecaja rimsko-kanonskoga prava u Mošćenicama u prvoj polovici 17. stoljeća i smjera iz kojega je mogao doći. Drugi analizirani izvor bilježnički je zapis o sporu između Lovrana i Mošćenica iz 1646. Zapis dokumentira primjenu arbitraže po uzoru na rimsko pravo za potrebe njegova rješavanja, ali i nekolicinu drugih instituta koji neposredno ili posredno potječu iz rimske pravne tradicije.² Oba spomenuta izvora javnopravne su provenijencije.

Pregledavajući arhivsko gradivo iz Mošćenica, i posebno pretražujući izvore u kojima se ogledaju snažni utjecaji rimske pravne tradicije, nezaobilazno je osvrnuti se na jednu Strohalovu naznaku objavljenu u „Mjesečniku pravničkoga društva u Zagrebu“, o skupini bilježničkih spisa s toga prostora koje obuhvaćaju *odluke obranika, tako zvanih sudaca arbitri kod diobe zajedničke (baštinjene) imovine (sentencije)*.³ Među tim se spisima nalazi zapisnik mošćeničkoga bilježnika i svećenika (kanonika) Petra Lazarića, u kojemu je dokumentirana obranička odluka (*sentencija*)⁴ koju su 1621. u Mošćenicama donijeli *muži albitri* u diobenom sporu, čiji je predmet bilo vlasništvo nad zemljištem (*diferenca*)⁵ danim u miraz (*dotu*) i, povrh toga, posjedovanje jednoga tamošnjeg dolca.

Za razliku od dva prethodno navedena izvora, zapisnik Petra Lazarića bilježi prevladavajuće privatnopravnu situaciju (i spor), no datacijom je podudaran s njima

- 1 Đorđe Milović, „Mošćenički statut iz 1637. godine“, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu* 23, (1975): 134, 136.
- 2 Ivan Milotić, „Arbitraža po uzoru na rimsko pravo u graničnom sporu između Lovrana i Mošćenica (1646.)“, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci* 40, br. 3 (2019): 987-1010; Ivana Eterović i Robert Doričić, „O jednome graničnom sporu Lovrana i Mošćenica iz 17. stoljeća“, *Zbornik Lovranščine* 5, br. 1 (2018): 21-50.
- 3 Rudolf Strohal, „Nešto o pravnom životu hrvatskoga naroda u austrijskog Istri u 16. i 17. vijeku“, *Mjesečnik pravničkoga društva u Zagrebu* 38, br. 21 (1911): 782.
- 4 Pojam *obranik* (od hrv. *o-brati*) iscrpno je objasnio V. Mažuranić uz usporedno navođenje izvora u kojima se ta hrvatska riječ spominje. Prema Mažuraniću, njegovo je značenje *arbitr* i *obljubljeni sudac*. Vladimir Mažuranić, *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik* (Zagreb: JAZU, 1908.-1922.), 784.
- 5 Na kartama i u diplomati često su se kao *territorio/loco contentioso* ili *differenze* označavali cjelovito ili djelomično nedefinirani granični međuopćinski prostori. Miroslav Bertoša, „Nemirne granice knežije (Grada u Državnom arhivu u Veneciji o graničnim sukobima i sporovima između mletačke pokrajine Istre i Istarske knežije)“, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu* 26 (1983): 17, 24-25, 26-28, 68; Slaven Bertoša, Tatjana Bradara i Nenad Kuzmanović, „Kunfini i zlamenja – oznake granica i međa u Istri od srednjeg vijeka do našega doba“, *Histria archaeologica* 40, (2009): 119-125. Međutim, u ovoj se ispravi tim pojmom označava zemljište u privatnom vlasništvu za koji postoji privatnopravni spor. Različita su pravna gledišta među strankama u sporu (*adversari*) o tom zemljištu (otud naziv *diferenca*).

jer pripada istom pravno-povijesnom dobu. Odmah, već na prvi pogled, pa čak i samo iz razložene osnovne Strohalove naznake toga izvora, u njegovu pravnom nazivlju i institutima jasno se iščitavaju pohrvaćeni latinizmi (*sentencija*, *albitri*) koji nisu tek nepravni pojmovi, nego dobro poznati instituti rimskoga prava koji specifično i prepoznatljivo pripadaju arbitražnom (izvansudskom) načinu rješavanja sporova. Kada se zna da Lazarićev zapisnik dokumentira spor (i još, k tome, diobeni, što je posebno važno), da pripada prvoj polovici 17. stoljeća (otkada potječu i drugi izvori iz Mošćenica u kojima se ogledaju snažni utjecaji rimske pravne tradicije), da je nastao baš u Mošćenicama te, napokon, da poput prethodno navedenih izvora, naočigled obuhvaća tehničko nazivlje i institute povezane s rimskim pravom, neizostavno se u svemu tome razabiru određene pravilnosti i podudarnosti, koje ne mogu biti slučajne.

Opisane okolnosti dostatno su opravdan razlog i poticaj da se u ovome radu iscrpno analizira zapisnik bilježnika Petra Lazarića iz 1621. te da ga se u pravno-povijesnom smislu odgovarajuće kontekstualizira i vrednuje i vremenski i sadržajno, ali i s obzirom na očigledne utjecaje rimske pravne tradicije, te da ga se zatim dovede u svezu s dva već u literaturi obrađena izvora. Analize u ovome radu bit će pravne, tj. pravno-povijesne, što je opravdano jer svojom naravi i načinom nastanka sâm taj izvor jest pravni akt nastao u postupku rješavanja spora. U ovome se radu stoga, osim nužnih, neće provoditi povijesna propitivanja i kontekstualizacije, nego će se pažnja prvotno posvetiti pojmovima, izričajima i institutima koji po svemu pripadaju rimskom pravu ili na njemu utemeljenoj pravnoj tradiciji u srednjem i novom vijeku. Pritom će se stalno uvažavati činjenica da je ovaj bilježnički zapis nastao u kontekstu izvansudskog rješavanja spora te da dokumentira postupovne mehanizme kojim je postignuto rješavanje spora.

Ovom se studijom žele dodatno razjasniti nezanemarive i višestruke naznake u pravnoj diplomaciji lokalne provenijencije da je u razmjerno kratkom razdoblju u prvoj polovici 17. stoljeća u Mošćenicama došlo do neobično snažne recepcije rimskog prava i utjecaja *ius commune*. Premda je s obzirom na stupanj istraženosti izvora gotovo nemoguće potpuno utvrditi pravne i povijesne razloge te putove kojima je do toga došlo, vrijedno je i važno proučiti odjeke postojane i dosljedno provedene recepcije na tako malom prostoru i u tako uskim vremenskim okvirima. Vjerujemo da bi bilježnički zapisnik iz 1621. iz Mošćenica i njegova analiza izložena u ovome radu tomu mogli pridonijeti.

Zbog pravne složenosti ove teme, jedinstvenosti pravnoga izvora, primjene više karakterističnih arbitražnih instituta i potrebe iscrpne obrade i samog izvora i institucijskih arbitražnih utjecaja rimskog prava koji se u njemu naziru, ona će biti obrađena u dva članka u ovoj publikaciji. U ovom će se radu obraditi pravni izvor i sva arbitražna pitanja koja je bilo potrebno razriješiti prije rješavanja spora (nastanak arbitraže, izbor arbitara, narav arbitraže, sporna pitanja i dr.), dok će se u drugome radu (u sljedećemu broju ove publikacije) iscrpno analizirati rješavanje spora.

2. DIPLOMATIČKI IZVOR, DATACIJA, NASTANAK I SADRŽAJ

Bilježnički zapisnik koji je predmet ovoga rada privatna je isprava u izvorniku. Riječ je o napismeno zabilježenom pravorijeku (*sentenciji*) donesenom u postupku rješavanja spora oko vlasništva jedne nekretnine koja je činila miraznu (dotalnu) imovinu i druge nekretnine oko koje se pojavilo pitanje o utemeljenosti njezina posjedovanja. Prema izričitom navodu na njegovu početku, zapisnik je sastavljen 11. listopada 1621. u Mošćenicama, a prema tvrdnji u njegovoj posljednjoj rečenici, sastavio ga je mošćenički *notar očit carskom slobodom*. Taj pojam u usporedivoj diplomatici na latinskom jeziku odgovara pojmu *notarius imperiali auctoritate*. Premda je bilježnik koji je sastavio zapisnik bio domaći (mošćenički) klerik (svećenik i kanonik), imenom Petar Lazarić, i premda je uz taj imao i naslov *notarius sacri palatii*,⁶ u ovoj se ispravi on izrijeком predstavlja samo kao bilježnik s carskom ovlašću. To je odlučno za pravilno razumijevanje ovoga spora i njegova rješavanja jer pokazuje da bilježnik djeluje u civilnom svojstvu i da je riječ o civilnom sporu na području (u Mošćenicama) koje priznaje vrhovnu vlast rimsko-njemačkoga cara. To se podudara s općepoznatim povijesnim činjenicama, pa time dodatno potvrđuje točnost iznesenih navoda. Ipak, nepravno gledajući, autoritet mjesnoga mošćeničkog svećenika, i još kanonika i domaćega glagoljaša zasigurno je bio velik. Zbog toga ga se vjerojatno ciljano prizvalo da sastavi ovu ispravu, ali i dodatno zbog toga da u njoj obuhvaćen zapisnik ima vjerodostojnost, da uživa *fidem publicam* te da se primjenjuje i među strankama u sporu kojih se neposredno tiče i među stanovnicima Mošćenica.

Drugi važan diplomatski podatak povezan s ovom ispravom odnosi se na djelatnost bilježnika Petra Lazarića. On je sastavljao bilježničke isprave isključivo na glagoljičkom pismu.⁷ Zapisnik iz Mošćenica koji je taj bilježnik sastavio 11. listopada 1621., i koji je predmet ovoga rada, pisan je glagoljicom. Strohal u citiranom broju *Mjesečnika* donosi njegovu transliteraciju na latinično pismo.⁸ To dodatno podrazumijeva i da je jezik te isprave hrvatski. Držeći se do sada iznesenoga, postavlja se pitanje o tome je li riječ o pravnom aktu na hrvatskom jeziku pisanim glagoljicom u čijem su sadržaju, u pohrvaćenoj inačici, u procesu recepcije preuzeti tehnički nazivi i instituti rimskog prava koji imaju prepoznatljiv izvorni i tehnički izričaj te naziv na latinskom jeziku.

Daljnja važna naznaka također potječe od bilježnika Petra Lazarića, a obuhvaćena je u njegovoj tvrdnji da je sve vjerno zapisao (protokolirao)⁹ kako je

6 Rudolf Strohal, „Nekoliko riječi o hrvatskim glagolskim notarskim knjigama i o glagolskim ispravama“, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 11, br. 1 (1911): 6. Strohal bilježnika opisuje na sljedeći način: *notar oblašću svetoga stola apostolskoga i carskom slobodom*. Za naziv *notarius sacri palatii* vidi: Branka Grbavac, *Notarijat na istočnojadranskoj obali od druge polovine 12. do kraja 14. stoljeća*, doktorska disertacija (Zagreb: Filozofski fakultet, 2010.), 69; Jakov Stipišić, *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi* (Zagreb: Školska knjiga, 1972.), 160-161.

7 Rudolf Strohal, *Hrvatska glagoljska knjiga* (Zagreb: Autorova naklada, 1915.), 94.

8 Strohal, *Nešto o pravnom životu hrvatskoga naroda u austrijskog Istri u 16. i 17. vijeku*, 782-784.

9 U smislu *In protocollum referre, vel in publicam et authenticam formam redigere* kako to opisuju Charles du Fresne Du Cange i dr., *Glossarium mediae et infimae latinitatis* (Niort: L.

čuo od arbitara (u izvorniku: *kako slišah od rečeneh sudac albitri*) tijekom postupka. Ta tvrdnja svjedoči da se postupanje odvijalo usmeno na hrvatskom jeziku, da se postupak odvijao izvansudski, da su u njemu kao adjudikatori sudjelovali domaći laici (koji nisu bili pravnici niti je vjerojatno da su poznavali latinski ili talijanski jezik) koje su strane izabrale kao obranike, tj. kao arbitre (*albitri, muži albitri, sudci albitri*). Prema svemu, proizlazi da je Lazarić tomu osobno bio nazočan i sve neposredno zabilježio, uključujući i pravorijek.

Jedini zaključak koji iz toga može proizaći je da je riječ o tipičnom primjeru laičkoga sudovanja među sumještanima, tj. u pravom smislu o prigodnoj (*ad hoc*) arbitraži. To navodi na daljnje promišljanje o razlozima zbog kojih se u njoj nije pribjeglo latinskom ili možda talijanskom jeziku, na kojemu se u to vrijeme uglavnom sastavljalo pravne akte usporediva sadržaja. Naime, domaći stanovnici koji su prigodno ugovorili arbitražu, ali i izabrani arbitri laici, potjecali su iz lokalne zajednice sumještana i vjerojatno su bili mjesni poljodjelci. Oni nisu niti su mogli poznavati išta drugo osim materinskog (govornog) jezika u Mošćenicama. Na to upućuju njihova imena i prezimena koja su sva domaća (slavenska). Time se vjerojatno dodatno može opravdati i njihovo pozivanje baš toga domaćeg bilježnika, kanonika Petra Lazarića, da sastavi ispravu o arbitraži i njezin pravorijeku, jer je taj bilježnik, što je pokazao i Strohal,¹⁰ sva svoja bilježnička pismena beziznimno sastavljao na glagoljici, a time i na hrvatskom jeziku, koji je postupovnim subjektima u toj arbitraži jedini mogao biti razumljiv.

Na samom početku, odmah nakon datacije, bilježnik Lazarić daje preciznu pravnu kvalifikaciju ove isprave sljedećim riječima: *sentencija albitra za jednu diferencu meju redi pokojnoga Jurja Lazartića*. Dakle riječ je o pravorijeku (*sentencija*) koji su donijeli arbitri (*albitri*) u zemljišnome sporu (*diferenca*) među nasljednicima (*meju redi*) pokojnoga Jurja Lazarića. Premda je zapis na glagoljičkom pismu i na hrvatskom jeziku, svi bitni pojmovi koji kvalificiraju taj pravni akt naočigled su latinske jezične provenijencije.¹¹ To je u toj mjeri moguće raspoznati jer su čak i nakon blagoga pohrvaćivanja i zapisivanja na glagoljici ostali gotovo isti latinskom izvorniku. Zbog toga ih je moguće pouzdano analizirati i tumačiti.

Povod i razlog nastanka ovoga zapisnika je potreba postupovnih subjekata u sporu da se njegovo arbitražno rješavanje i pravorijek postojano i vjerodostojno dokumentiraju kako bi poslužili kao dokaz, ali i da se među strankama u sporu uspostavi pravna sigurnost o pravnome režimu nad spornim stvarima.

Predmet je spora bilo zemljište (isprava ga bilježi kao *diferenca*), koje je pokojni Juraj Lazarić kao miraz (*dotu*) dao Martinu Mohoviću, suprugu svoje kćeri Lucije. Spomenuta Lucija suprugu nije podarila potomka te je preminula prije njega. Stoga se, prema važećim carskim i mošćeničkim propisima, nakon Lucijine smrti to mirazno zemljište trebalo vratiti obitelji Lazarićevih i pripasti dvojici sinova pokojnoga Jurja Lazarića. Međutim, Martin Mohović, na njihov zahtjev za povratom toga zemljišta,

Favre, 1883.-1887.), t. 6, col. 542c.

10 Strohal kao dokaz za tu tvrdnju upućuje na Akademijin arhiv u Zagrebu, sign. II., c. 77, gdje se nalazi arhivsko gradivo pripadno tom bilježniku, od kojega je neke isprave i sâm objavio u *Vjesniku zemaljskog arkiva*.

11 *Sentencija* = lat. *Sententia*; *albitri* = lat. *Arbitri*; *diferenca* = lat. *Differentia*; *eredi* = lat. *heredes*.

iznio je Lucijinu oporuku (*tištament*). Prema navodu u zapisniku, pitanje valjanosti te oporuke postavilo se u sudskom postupku koji je uslijedio pred mošćeničkim sucima. Ne postoji navod o tome tko je pokrenuo parnicu, jesu li to bili nasljednici (koji su u toj stvari imali očit imovinski interes) ili je to učinjeno *ex officio*. Poznat je samo njezin rezultat: oporuka je proglašena ništetnom, što je zatim potvrdio zamjenik kapetana Beneta Sabatin, određivši da Martin Mohović to mirazno zemljište mora vratiti dvojici nasljednika. Martin je to, međutim, odbio te je pokrenuo novi postupak pred Štefanom de Roverijem iznoseći tvrdnju da dvojica braće bez osnove drže jedan njegov dolac. Spomenuti je Štefan potvrdio odluku zamjenika kapetana Beneta Sabatina, ustvrdivši da je oporuka ništetna, ali je shvativši složenost situacije i višestrukost pravnih odnosa među Martinom i dvojicom braće, svojom naredbom (*ordinacionom*) odredio osnivanje arbitraže te da se svi odnosi među njima razriješe pravorijekom (*sentencijom*) arbitara (*albitri*). U bilježničkom se zapisniku navodi da je tim *ordinacionom* određeno da dvije stranke u sporu (*adversari*) trebaju izabrati arbitre (*albitri*) koji će svojim pravorijekom urediti odnose među njima s obzirom na mirazno zemljište (*diferencu*) i navedeni dolac.

3. OSNIVANJE ARBITRAŽE

Stranke u sporu označene su nazivom *adversari*, što je pohrvaćeni latinski pojam *adversarii*. Njime se označavaju subjekti sa suprotstavljenim (kontradiktornim) zahtjevima, jer su oni postavljeni *adversus* jedan drugoga, tj. doslovce stoje na suprotnim stranama.¹² Ta kvalifikacija stranaka i njihovih zahtjeva isključuje mogućnost da se spor rješavao na bilo koji drugi način osim adjudikacijom (odlučivanjem tko je u pravu, a tko je u krivu). Opisana je kvalifikacija važna jer se, povrh adjudikacije, arbitraža u srednjem i novom vijeku mogla svesti na mirenje ili prijateljsku intervenciju treće osobe (lat. *amicabilis compositio*) u tuđi spor kako bi se on riješio koncilijski (dogovorom).¹³ U daljnjemu tekstu stranke su označene i kao *parti* i *partide*, što izravno potječe od latinskoga pravnog pojma *partes* (hrv. stranke) i do danas je očuvano u postupovnim materijama. U pravnom jeziku srednjega i novog vijeka te rimsko-kanonskoga pozicijskog postupka *pars* je mogao biti tužitelj (*actor*) ili tuženik (*reus*).¹⁴ S obzirom na kontradiktornost stranačkih pozicija, premda ovdje nije riječ o sudskom postupku, takva kvalifikacija najviše je održiva za opis suprotstavljene arbitražne pozicije dvojice braće nasljednika (tužitelja) i Martina Mohovića (tuženika).

12 Du Cange i dr., *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, t. 1, 098c navodi da je riječ o *contraire*.

13 E.g. *Arbitrator vero est amicable compositor, nec sumitur super re litigosa, vel ut cognoscat, sed ut pacificet, et quod certum est, dividat ... Nec tenetur iuris ordinem servare: nec statur eius sententiae, si sit iniqua: sed reducitur ad arbitrium boni viri*. U prijevodu: *Arbitar je uistinu amicable compositor, ne stječe nikakvu korist iz sporne stvari, on ili rješava spor ili ima koncilijsku ulogu i vrši diobu onoga što je nesporno ... On nema potrebu primjenjivati zakonjeno pravo. Njegov pravorijek nije opstojan ako je nepravičan te u bitnome čini odluku dobra čovjeka*. Guilhelmus Durantis, *Speculum iudiciale* (rukopis: 1271.), Pars I., Liber I., Partic. I., Rubrica De Arbitro et Arbitratore, §1, 2.

14 Du Cange i dr., *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, t. 6, col. 181c.

U opisanim okolnostima Štefan de Roveri naređuje arbitražu. To, dakako, ne čini izrijeком, nego obvezuje stranke da svaka izabere jednoga svojeg arbitra. One su na to pristale (*rečeni se kuntentaše*) i zatim su izabrali arbitre (*zbraše svoji muži albitri*). Martin Mohović izabrao je *muža* Marka Krnetu, a dvojica braće *muža* Ivana Šepića. Dodatno je Štefan de Roveri precizirao i predmet spora, tj. o čemu arbitraža treba odlučiti: *amodat sve diference meju rečenemi adversari*.¹⁵

Naznačeni način nastanka arbitraže poznat je iz rimskoga prava, a sastoji se u tome da vlast ili njezin predstavnik svojom odlukom naredi osnivanje arbitraže.¹⁶ Naime, u mošćeničkom slučaju arbitraža nije rezultat inicijative stranaka, nego spomenutoga Štefana de Roverija koji je *ordinacionom* u nekom formalnom, možda i sudskom postupku, odredio osnivanje arbitraže nakon toga se povukavši i prepustivši strankama u sporu da izaberu arbitre (*albitri*). Takve su arbitraže u određenoj mjeri prisilne (obvezne), tj. nisu, kao uobičajene, rezultat isključivo stranačke inicijative, njihova vlastita sporazuma kojim se ona osniva i kontrole nad tim procesom. Prisilne su arbitraže uvijek rezultat nastojanja, pa čak i imperativa vlasti, da se spor na neki način riješi, ali pritom se vlast najčešće ne želi miješati u mehanizam kojim će spor biti riješen niti u to kakva će biti odluka u toj stvari. Spomenuti Štefan de Roveri svojim je *ordinacionom* želio osigurati da se spor arbitražom privede kraju bez namjere da sâm imenuje arbitre niti da utječe na sadržaj odluke. Ipak, svojevrsna determinanta i polazište arbitraže koju je odredio bila je njegova deklaracija da je Lucijin *tištament* ništetan. Daljnji je razlog takva Štefanova postupka složenost pravnih odnosa između Martina Mohovića i dvojice nasljednika pokojnog Jurja Lazarića. To od onoga tko odlučuje u tim stvarima zahtijeva poznavanje stanja stvari, običajnoga prava, tradicijskih pravnih režima, ali i stranaka u sporu te povijesti njihovih odnosa.

Obrazac imenovanja arbitara također je zanimljiv. Sastojao se u tome da svaka stranka imenuje vlastita arbitra. Oni su naznačeni kao *muži albitri*. Kontekst i način njihova imenovanja (usmeno, neformalno, svaka stranka imenuje po jednoga), njihova osobna svojstva (nepravnici, laici, domaćih ljudi, sumještani), ali i dodatna pojmovna odrednica, *muži albitri*, pokazuje konceptualne analogije s rimskim *arbitri boni viri*, koji su kao koncept u nepromijenjenom obliku opstali duboko u novom vijeku.¹⁷ Par broj arbitara, tj. obrazac prema kojemu svaka stranka imenuje po jednoga, od rimskih vremena preko srednjeg vijeka naovamo prepoznatljivo je obilježje arbitraže *boni viri*. To se razlikuje od, primjerice, arbitraže *ex compromisso*, kod koje se od početka 3. stoljeća pa kroz srednji i novi vijek inzistiralo na neparnome broju arbitara, kako bi

15 *Amodat* = mlet. *ammodare* = hrv. urediti.

16 O takvoj vrsti prisilnih arbitraža u rimskom pravu vidi: Ivan Milotić, „Peregrine communities in Dalmatia at the beginning of the 1st century from perspective of their disputes“, u: *Stoljeće hrabrih: rimsko osvajanje i otpor starosjedilaca u Iliriku za vrijeme Augusta i njegovih nasljednika*, eds. Dino Demicheli i Marina Miličević Bradač (Zagreb: Filozofski fakultet, 2018.), 331-339; Ivan Milotić, „Intervention of public authorities in arbitral proceedings in Roman law“, *Croatian Arbitration Yearbook* 25, (2018): 165-182; Ivan Milotić, „Access to Justice by Means of Arbitration in Roman Law“, u: *Revisiting Procedural Human Rights: Fundamentals of Civil Procedure and the Changing Face of Civil Justice*, eds. Alan Uzelac i Cornelis Hendrik Van Rhee (Cambridge (Massachusetts): Intersentia, 2017.), 243-262.

17 Ivan Milotić, „Arbitral Resolution of Disputes by Good Man (Bonus Vir) in Roman Law and European Legal Tradition“, *Croatian Arbitration Yearbook* 15, (2008): 169-189.

se donijela odluka ako bi se shvaćanja dvojice arbitara razilazila.¹⁸ Arbitraža koju su provodili *boni viri* (ovdje *muži arbitri*) zbog svoje prigodnosti, neformalnosti i pravne nesankcioniranosti rezultirala je neobvezujućom naravi pravorijeka (lat. *sententia*). Kod takve vrste arbitraža izvršenje pravorijeka temeljilo se samo na *bona fides* i lojalnosti stranaka te eventualnom pritisku društvene okoline (zajednice sumještana). Međutim, nijedna od tih silnica ne bila pravom prepoznata kategorija.¹⁹ Kako je arbitraža iz Mošćenica iz 1621. imala element prisilnosti u svojem osnivanju, logično je očekivati da je morao biti mehanizam kojim se osiguravalo da će stranke u sporu izvršiti pravorijek, neovisno o tome hoće li biti zadovoljne s njegovim sadržajem. Odbijanje izvršenja pravorijeka obezvrijedilo bi čitav taj postupak, pa i *ordinacion* Štefana de Roverija.

Nastavak Lazarićeva zapisnika pokazuje da je o tome u Mošćenicama postojala puna svijest. Nakon imenovanja, dvojica izabranih arbitara došli su pred Grgura Monu, mjesnog župana i ordinarija Mošćenica, predstavivši mu se. Nakon toga uslijedio je odlučan dio osnivanja arbitraže koji je bilježnik Lazarić zapisao na sljedeći način: *...ke parti daše veru županu, da su kuntenti, ča učine suci arbitri*. Pred mjesnim autoritetom i mošćeničkom vlašću – županom – stranke u sporu su, nakon imenovanja arbitara, formalno u usmenom obliku zajednički obećale da će izvršiti odluku arbitara neovisno o tome kakva će ona biti. Taj akt stranaka pred mjesnim županom, treba povezati s *ordinacionom* Štefana de Roverija jer, uzevši ih zajedno, oni daju važan pečat javnopravnosti i prisilnosti arbitraži, koja je u svemu ostalome ugovorena i odvijala se (lat. *modus operandi*) kao privatna i neformalna. Aktom učinjenim pred mjesnim županom kompenzira se najveći nedostatak prigodnih, privatnih i neformalnih arbitraža, neizvjesnost hoće li uistinu doći do izvršenja pravorijeka, a što u suprotnom ovisi isključivo o *bona fides* stranaka. Interpolacija županova autoriteta usmjerena je na to da izvršenje pravorijeka ne bude stvar koja će ovisiti o raspoloženju ili dobroj volji stranaka, nego će biti pokriveno javnopravnim autoritetom mjesne vlasti, pa ne podvrgne li se dobrovoljno tkogod od stranaka pravorijeku, mjesna će ga vlast na to prisiliti.

Ova arbitraža istodobno ima prisilno (javnopravno) i dobrovoljno (privatnopravno) obilježje. Prisilno se obilježje odnosi na poticaj za njezino osnivanje (*ordinacion*) i osiguranje postignuto pred županom da će pravorijek biti uistinu izvršen (*... ke parti daše veru županu, da su kuntenti, ča učine suci arbitri*). Sve je uz to prepušteno strankama u sporu (izbor arbitara, predlaganje dokaza i dokazivanje i dr.) te se u tome ogleda čisti privatni *modus operandi* arbitraže.

Usporede li se *muži arbitri* iz ove isprave s *buoni huomini* u lovransko-mošćeničkom razgraničenju iz 1646. primjećuju se bitne razlike i nepodudarnosti, koje nisu samo pojmovne. *Muži arbitri* iz ove isprave su adjudikatori, tj. oni rješavaju spor

18 O toj problematici: Wolfgang Ernst, „Multiple arbitrators in classical Roman law“, *Inter cives necnon peregrinos: Essays in honour of Boudewijn Sirks*, eds. Jan Hallebeek i Martin Schermaier (Göttingen: V & R unipress, 2014.), 161ff; Derek Roebuck i Bruno de Loynes de Fumichon, *Roman Arbitration* (Oxford: Holo Books, 2004.), 175-177. Vidi i: Ulp., D.4.8.17.6.

19 Iscrpno vidi: Ivan Miličić, „Ostvarivanje arbitražnih odluka u rimskom pravu“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 66, br. 6 (2016): 790-797.

o kontradiktornim zahtjevima i navodima stranaka baš kao i rimski *arbitri boni viri*.²⁰ Zato ih bilježnik Lazarić ponekada naziva sucima, pritom ne misleći na službu *iudices ordinarii* ili kakav sudački *officium*, nego na suce u najširem smislu (tj. donositelje odluke, adjudikatore) pod koje se, dakako, mogu podvesti i arbitri (obranici). *Buoni huomini* (tj. *boni homines*) u lovransko-mošćeničkom razgraničenju uključeni su u proces rješavanja spora kao dio šire arbitražne komisije, ali oni u tome sporu nemaju ulogu adjudikatora u užem smislu (sudaca ili arbitara), nego djeluju u sklopu komisije zajedno s ostalim članovima.²¹ U ispravi koja je predmet ovoga rada mjesni župan, koji je svojom intervencijom u fazi osnivanja arbitraže osigurao izvršenje pravorijeka, ima ulogu jamaca. Stoga izvršenje pravorijeka u ovoj stvari ne ovisi o *muži albitri*. U lovransko-mošćeničkom razgraničenju *buoni houomini* imaju ulogu jamaca, tj. oni su svojevrsna savjest arbitraže jer osiguravaju da će se postupak provesti fer, pošteno, objektivno i nepristrano. *Buoni huomini* jamac su i pravilnog izvršenja pravorijeka. To odgovara bitnoj različitosti tih dvaju sporova, činjenici da je lovransko-mošćeničko razgraničenje istodobno i spor o jurisdikciji koji se provodi između dvije jurisdikcije kao stranaka u sporu. S druge strane, spor koji je predmet ovoga rada privatna je stvar koja se pojavila među sumještanima Mošćenica te nije imala veće ili dalekosežnije značenje izvan privatnog kruga tih stranaka.

Posljednji dio Lazarićeva zapisnika, koji se odnosi na pristupanje arbitara pred mošćeničkoga župana, razrješava moguću situaciju koja bi se pojavila ako bi se dvojica arbitara pri odlučivanju razišla u stajalištima. Riječ je o predvidivu riziku u arbitraži koji se u kasnom klasičnom rimskom pravu,²² držeći se jedne Ulpijanove tvrdnje, prevladavao time što bi dvojica arbitara koje su imenovala stranke u sporu među sobom izabrali trećega (objektivnoga, nepristranog i ničijeg) čije bi shvaćanje u toj situaciji bilo odlučno te bi omogućilo donošenje odluke. Premda je Ulpijanovo shvaćanje o neparnom broju arbitara u srednjem i novom vijeku preraslo u standard,²³ u ovome se sporu nije primijenilo takvo rješenje, nego se u slučaju neodlučnosti pribjegavalo rješavanju spora prisezanjem.

Pribjegavanje prisezi nije obilježje ni *ius commune* ni uobičajena praksa rimsko-kanonskoga postupka, koji je u prvoj polovici 17. stoljeća imao odjeke u Mošćenicama. Naime, rimsko-kanonski postupak nastojao je racionalizirati suđenje i odbaciti iracionalna ili poluracionalna dokazna sredstva, poput odlučujuće

20 Thomas Szabó, „Zur Geschichte der boni homines, Uomini paesaggi storie“, *Studi di storia medievale per Giovanni Cherubini*, eds. Andrea Barlucchi i dr. (Siena: Salviotti&Barabuffi, 2012.), 314-317; Manfred Welti, „‘VIR BONUS’/‘HOMO BONUS’/‘PREUDOME’: Kleine Geschichte dreier nahe verwandter Begriffe“, *Archiv für Begriffsgeschichte* 38, (1995): 48-65.

21 Ivan Milotić, *Arbitraža po uzoru na rimsko pravo u graničnom sporu između Lovrana i Mošćenica (1646.)*, 994-997; Karin Nehlsen-von Stryk, *Die boni homines des frühen Mittelalters, unter besonderer Berücksichtigung der fränkischen Quellen* (Berlin: Duncker und Humblot, 1981.), 135-139.

22 Ivan Milotić, „Risks Associated with Arbitration Ex Compromisso in Roman Law“, *Croatian Arbitration Yearbook* 23, (2016): 159-174.

23 Primijenjen je, primjerice u austrijsko-mletačkom sporu o razgraničenju iz 1535. godine u Tridentskom pravorijeku. Ivan Milotić, „Sententia Tridentina – pravna analiza i tumačenje“, *Mletačko-austrijska granica u Istri / Il confine veneto-austriaco in Istria*, eds. Tatjana Bradara (Pula: Arheološki muzej Istre, 2017.), 335-361.

prisege za rješavanje spora, koju je umnogome napustilo još u drugoj polovici 13. stoljeća.²⁴ Dodatno je ovdje zanimljivo da za prisegu ovaj bilježnički zapisnik ne koristi pohrvaćeni latinizam (npr. *jurare*, *juramentum*, *juratio*), kao s drugim strogo tehničkim pojmovima, nego baš hrvatsku riječ, što prema našem mišljenju, može biti snažna naznaka da se pozivanjem na nju iskoristio običajnopравни institut iz Mošćenica, a ne koncept iz *ius commune* ili rimsko-kanonskoga postupka. Tu vrstu dokaznoga sredstva u razmatranu je pravnu stvar uveo mošćenički župan (domaći čovjek bez pravnih znanja, ali koji je zasigurno dobro poznao mjesne običaje i prakse). Vjerojatno je on, držeći se onoga što je kao laik znao o pravu, na ovu situaciju primijenio pomalo pučku logiku (koju je rimsko-kanonsko pravo i *ius commune* odavno prerاسlo) da ako arbitražni mehanizam ne dovede do rješavanja spora, tada se treba poslužiti prokušanim mehanizmom koji je u Mošćenicama bio odavno poznat i svima razumljiv – odlučnom prisegom.

4. *DIOBENI SPOR*

Strohal je ovaj spor pravilno okvalificirao diobenim. Njegov je predmet mirazno zemljište koje prema odlukama Beneta Sabatina i Štefana de Roverija (s obzirom na specifičnost mirazne situacije i njezine pravne kvalifikacije te ništetnosti Lucijine oporuke) pripada dvojici nasljednika Jurja Lazarića. Predmet je toga spora bilo i zemljište u jednom dolcu koje pripada Martinu Mohoviću te ga, prema Martinovim tvrdnjama, neutemeljeno posjeduju (drže) ta dvojica braće. Sporenje među strankama glede ta dva zemljišta sastoji se u potrebi identifikacije pravnih režima nad dvjema nekretninama. Zapravo se spor vodio oko raspodjele (diobe) zemljišnih imovinskih dobara među strankama u sporu, a ta podjela trebala je biti utemeljena na pravu (i mjesnome pravu Mošćenica i na režimu koji utvrđuje rimsko-njemački car, a čiju vrhovnu vlast u to doba priznaju Mošćenice).

Diobeni sporovi (lat. *iudicia divisoria*) od rimskih vremena gotovo su se beziznimno rješavali izvansudski (arbitražno).²⁵ U diobenim stvarima koje su

24 Vesna Radovčić, „Građanski proces u režimu općeg (recipiranog rimskog) prava“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 37, br. 5-6 (1987): 672. Racionalnost dokaznoga postupka ogleda se i kroz promišljeni izbor dokaznih sredstava. Tako se prisega umnogome napušta, dok u primjeni ostaju samo pročišćavajuća prisega (lat. *iusiurandum purgatoria*) i supletorna prisega (lat. *iusiurandum suppletoria*), ali samo ako izvedeni dokaz nije takav da može biti *plena probatio*. Međutim, uz polaganje prisege mogu se „nadograditi“, tj. supletirati ili se, neki dokaz za koji se smatra da je *probatio plena* može obezvrijediti pročišćavajućom prisegom. Alan Uzelac, *Teret dokazivanja* (Zagreb: Pravni fakultet u Zagrebu, 2003.), 52. Dakle, dopuštena su samo dokazna sredstva čijim se promišljenim izborom, izvodenjem i ocjenom, a držeći se prirodnih pravila i logike te postupovnih zadanosti, može u potpunosti ili djelomično izvesti zaključak o istinitosti ili neistinitosti neke tvrdnje.

25 Takva je pojava konstanta u rimskom pravu od *Zakonika XII ploča* do Justinijanove kodifikacije. E.g. za *actio familiae erciscundae*: LEX XII TAB. V, 9; Iul., D.10.2.51.pr.; Pomp., D.10.2.47.pr.; Papin., *Frag. Vat.* 236, Paulus, *Sententiae* I, 18. Ante Romac, *Zakonik dvanaest ploča* (Zagreb: Latina et Graeca, 1994.), 133 (bilj. 56); Za *actio finium regundorum*: LEX XII TAB. VII, 2; Cicero, *De legibus* I, 18; Romac, *Zakonik dvanaest ploča*, 133 (bilj. 56.); str. 135 (bilj. 75.). Gaius, *Institutiones* IV, 17a. Vidi: Bertold Eisner i Marijan Horvat, *Rimsko pravo* (Zagreb:

pokrenute tužbom rimski sudac je tijekom suđenja (ili sâm pravosudni magistrat u fazi *in iure*) određivao arbitražu i pozivao stranke da imenuju arbitre smatrajući da će arbitri, stoga jer bolje poznaju stranke, stanje stvari, tradicijske pravne režime te imaju veće iskustvo ili razumijevanje stvari i, napokon, kudikamo veću slobodu od suca, pravilnije pridonijeti rješavanju spora, tj. provedbi diobe (lat. *iudex arbiterve*).²⁶ To je podrazumijevalo i drukčiju narav pravorijeka (lat. *sententia*), jer njegovo izvršenje nije bilo prepušteno samo dobroj volji stranaka u sporu, nego i kontroli javne vlasti. No, zašto se na primjeru mošćeničke isprave iz 1621. u toj mjeri razmatra rimsko pravo? Stoga jer *ratio* i koncept arbitraže 1621. u Mošćenicama pokazuje tijesne analogije s rimskim arbitražnim modelom.

Naime, Štefan de Roveri djelovao je, uvjetno rečeno, poput neke vrste drugostupanjskoga mjesnog suca u uređenom (institucionaliziranom) postupku sudovanja u Mošćenicama te je on u takvom tom postupku, nakon što je potvrdio ništetnost oporuke i ne želeći se upuštati u diobu nekretnina, naložio da se diobeni spor o pravnim režimima dvaju zemljišta riješi u arbitraži, tako što će svaka stranka imenovati svojeg arbitra. Prema tome, i u Mošćenicama je, kao i u rimskim primjerima, gdje je *arbitrium* mogao biti *a praetore* ili *a magistratu* ili *a iudice constitutum*, arbitraža imala element prisilnosti. U prepuštanju strankama da izaberu vlastite arbitre, baš kao i u rimskom pravu, ali i primjerice ovdašnjim srednjovjekovnim postupcima razvođenja,²⁷ ili u lovransko-mošćeničkom razgraničenju iz 1646.,²⁸ ogleđa se logika da je optimalno da obranici budu osobe koje su strankama bliske, koje razumiju njihove pozicije, htjenja, pravne režime, stanje stvari u matičnoj zajednici te njihove odnose. U tom je smislu arbitar i u ovoj mošćeničkoj arbitraži odraz lokalnosti, tj. izričaj toga konkretnog ambijenta. To je posebno važno kod diobe nekretnina ili odlučivanja o pripadanju nekretnina, kada jedna stranka drži nekretninu na koje vlasništvo polaže druga stranka u sporu. Premda je glede oporuke Štefan de Roveri donio preciznu odluku, s obzirom na njegovu onomastičku naznaku može se zaključiti da on nije bio domaći (slavenski) stanovnik. Zbog toga, jer možda nije poznavao stanje stvari i moguće složene odnose glede dvije nekretnine, vjerojatno se radije okrenuo određivanju arbitraže u kojoj to treba razriješiti, nego da se sam upušta u procjenu odnosa na nekretninama, koje možda i nije najbolje poznavao ili razumio.

Nakladni zavod Hrvatske, 1948.), 246; Theodor Mommsen, „Zum römischen Bodenrecht“, *Hermes* 27, (1892): 79-117.

26 Gerardo Broggin, *Iudex Arbiterve, Prologomena zum Officium des römischen Privatrichters* (Köln – Graz: Böhlau, 1957.), 9, 33; Bruno De Loynes de Fumichon i Michel Humbert, „L'arbitrage à Rome“, *Revue de l'arbitrage* 2, (2003): 286-287; Roebuck i de Loynes de Fumichon, *Roman arbitration*, 80-81.

27 Za područje Mošćenica specifično su relevantni *Istarski razvod* (1275.-1325.) i *Mošćeničko-kožljački razvod* (1395.). Vidi: Josip Bratulić, *Istarski razvod: Studija i tekst* (Pula: Čakavski sabor, 1978.); Josip Bratulić, *Istarski razvod* (Pula: Libar od grozda, 1989.); Đuro Šurmin, „Hrvatski spomenici“, *Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium* 6, br. 1 (1898), 100-102. Za osvrt na razgraničenja vidi: Ivan Milotić, „Aspetti giuridici della linea di demarcazione austro-veneziana in Istria e sua soluzione arbitrale con le sentenze tridentine“, *Atti – Centro di ricerche storiche* 45, (2015): 111-113.

28 Milotić, *Arbitraža po uzoru na rimsko pravo u graničnom sporu između Lovrana i Mošćenica* (1646.), 990-991.

Međutim, neovisno o tome, njegov akt (*ordinacion*) o određivanju arbitraže (koji je *prima facie* imperativan (od lat. *ordinare*) dostatno znakovito upućuje da mu je krajnji cilj bio da se spor riješi preciznim pravorijekom (*sententija*) te da se to za stranke u sporu učini na obvezujuć način.

5. ZAKLJUČNI OSVRT NA OSNIVANJE ARBITRAŽE

Već se u ovoj etapi analize Lazarićeva bilježničkog zapisa, tj. bez upuštanja u rješavanje spora i njegova *modus operandi*, zamjećuju očigledne podudarnosti načela, koncepata i instituta s rješenjima rimskoga klasičnog prava. Ona se ne svode samo na analogiju tehničkih naziva, nego i na pravni sadržaj kategorija označenih tim nazivima te, napokon, na cjelovito, gotovo nevjerojatno, podudaran pravni kontekst njihove primjene. Poimanje koncepata poput prisilne arbitraže, obrazac imenovanja arbitara, sporne diobene stvari u Mošćenicama jednaki su kao i u rano te srednje doba rimskoga klasičnog prava. Prilagodbe tih instituta i njihova sadržaja mošćeničkoj stvarnosti, koji bi korumpirali njihovu preciznost ili kontekst primjene, tj. uplivi običajnopравnih instituta domaće provenijencije u institucijske okvire rimskih kategorija, neznatni su. To nagovješćuje da je u Mošćenicama, kao zemljišnoj cjelini koja je priznavala habsburšku vlast, pod utjecajem rimske pravne tradicije (recepcija, *ius commune*) postojao snažan odjek materijalnopravnih instituta iz područja rješavanja sporova te da se to nužno moralo odraziti i na sam arbitražni *modus procedendi* i odlučivanje u ovoj stvari, što će biti obrađeno u nadolazećem radu, u sljedećemu broju časopisa. U tim institucijskim odjecima treba prepoznati dalekosežni autoritativan utjecaj akta cara Maksimilijana I. iz 1495. kojim je uputio tek osnovani *Reichskammergerichtna* primjenu rimskog prava kao *gemeines Recht* (lat. *ius commune*), čime je recepcija, koja se ogleda i u ovom pojedinačnom pravnom izvoru – Lazarićevu zapisniku, dobila legitimitet i potvrdu te nemjerljiv poticaj.

LITERATURA

1. Bertoša, Miroslav. „Nemirne granice knežije (Grada u Državnom arhivu u Veneciji o graničnim sukobima i sporovima između mletačke pokrajine Istre i Istarske knežije)“. *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu* 26, (1983): 9-79.
2. Bertoša, Slaven, Tatjana Bradara i Kuzmanović, Nenad. „Kunfini i zlamenja – oznake granica i međa u Istri od srednjeg vijeka do našega doba“. *Histria archaeologica* 40, (2009): 115-146.
3. Bratulić, Josip. *Istarski razvod*. Pula: Libar od grozda, 1989.
4. Bratulić, Josip. *Istarski razvod: Studija i tekst*. Pula: Čakavski sabor, 1978.
5. Broggini, Gerardo. *Iudex Arbiterve, Prologomena zum Officium des römischen Privatrichters*. Köln – Graz: Böhlau, 1957.
6. De Loynes de Fumichon, Bruno i Michal Humbert. „L'arbitrage à Rome“. *Revue de l'arbitrage* 2, (2003): 286-287.
7. Du Cange, Charles du Fresne i dr. *Glossarium mediae et infimae latinitatis*. Niort, L. Favre, 1883.-1887.
8. Eisner, Bertold i Marijan Horvat. *Rimsko pravo*. Zagreb: Nakladni zavod Hrvatske, 1948.

9. Ernst, Wolfgang. „Multiple arbitrators in classical Roman law“. U: *Inter cives necnon peregrinos: Essays in honour of Boudewijn Sirks*, eds. Jan Hallebeek i Martin Schermaier, 161-180. Göttingen: V & R unipress, 2014.
10. Eterović, Ivana i Robert Doričić. „O jednome graničnom sporu Lovrana i Mošćenica iz 17. stoljeća“. *Zbornik Lovranščine* 5, br. 1 (2018): 21-50.
11. Grbavac, Branka. *Notarijat na istočnojadranskoj obali od druge polovine 12. do kraja 14. stoljeća*. Zagreb: Filozofski fakultet, 2010.
12. Mažuranić, Vladimir. *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik*. Zagreb: JAZU, 1908.-1922.
13. Milotić, Ivan. „Access to Justice by Means of Arbitration in Roman Law“. U: *Revisiting Procedural Human Rights: Fundamentals of Civil Procedure and the Changing Face of Civil Justice*, eds. Alan Uzelac i Cornelis Hendrik Van Rhee, 243-262. Cambridge (Massachusetts): Intersentia, 2017.
14. Milotić, Ivan. „Arbitral Resolution of Disputes by Good Man (Bonus Vir) in Roman Law and European Legal Tradition“. *Croatian Arbitration Yearbook* 15, (2008): 169-189.
15. Milotić, Ivan. „Arbitraža po uzoru na rimsko pravo u graničnom sporu između Lovrana i Mošćenica (1646.)“. *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci* 40, br. 3 (2019): 987-1010.
16. Milotić, Ivan. „Aspetti giuridici della linea di demarcazione austro-veneziana in Istria e sua soluzione arbitrale con le sentenze tridentine“. *Atti – Centro di ricerche storiche* 45, (2015): 111-145.
17. Milotić, Ivan. „Intervention of public authorities in arbitral proceedings in Roman law, Zagreb“. *Croatian Arbitration Yearbook* 25, (2018): 165-182.
18. Milotić, Ivan. „Ostvarivanje arbitražnih odluka u rimskom pravu“. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 66, br. 6 (2016): 785-809.
19. Milotić, Ivan. „Peregrine communities in Dalmatia at the beginning of the 1st century from perspective of their disputes“. U: *Stoljeće hrabrih: rimsko osvajanje i otpor starosjedilaca u Iliriku za vrijeme Augusta i njegovih nasljednika*, eds. Dino Demicheli i Marina Miličević Bradač, 331-339. Zagreb: Filozofski fakultet, 2018.
20. Milotić, Ivan. „Risks Associated with Arbitration Ex Compromisso in Roman Law“. *Croatian Arbitration Yearbook* 23, (2016): 159-174.
21. Milotić, Ivan. „Sententia Tridentina – pravna analiza i tumačenje“. U: *Mletačko-austrijska granica u Istri / Il confine veneto-austriaco in Istria*, eds. Tatjana Bradara, 335-361. Pula: Arheološki muzej Istre, 2017.
22. Milović, Đorđe. „Mošćenički statut iz 1637. godine“. *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu* 23, (1975): 113-140.
23. Mommsen, Theodor. „Zum römischen Bodenrecht“. *Hermes* 27, (1892): 79-117.
24. Nehlsen-Von Stryk, Karin. *Die boni homines des frühen Mittelalters, unter besonderer Berücksichtigung der fränkischen Quellen*. Berlin: Duncker & Humblot, 1981.
25. Radovčić, Vesna. „Građanski proces u režimu općeg (recipiranog rimskog) prava“. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 37, br. 5-6 (1987): 657-678.
26. Roebuck, Derek i Bruno De Loynes De Fumichon. *Roman Arbitration*. Oxford: Holo Books, 2004.
27. Romac, Ante. *Zakonik dvanaest ploča*. Zagreb: Latina & Graeca, 1994.
28. Strohal, Rudolf. *Hrvatska glagoljska knjiga*. Zagreb: Autorova naklada, 1915.
29. Strohal, Rudolf. „Nekoliko riječi o hrvatskim glagoljskim notarskim knjigama i o glagoljskim ispravama“. *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 11, br. 1 (1911): 4-12.
30. Strohal, Rudolf. „Nešto o pravnom životu hrvatskoga naroda u austrijskoj Istri u 16. i 17. vijeku“. *Mjesečnik Pravničkoga društva u Zagrebu* 37, br. 2 (1911): 777-794.
31. Szabó, Thomas. „Zur Geschichte der boni homines, Uomini paesaggi storie“. *Studi di storia medievale per Giovanni Cherubini*, eds. Andrea Barlucchi i dr., 301-322. Siena: Salviotti&Barabuffi, 2012.

32. Šurmin, Đuro. „Hrvatski spomenici“. *Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium* 6, br. 1 (1898): 1-500.
33. Uzelac, Alan. *Teret dokazivanja*. Zagreb: Pravni fakultet u Zagrebu, 2003.
34. Welti, Manfred. „VIR BONUS’/’HOMO BONUS’/’PREUDOME’: Kleine Geschichte dreier nahe verwandter Begriffe“. *Archiv für Begriffsgeschichte* 38 (1995): 48-65.

Ivan Milotić*

Summary

**RECEIVING ROMAN LAW IN GLAGOLITHICAL SCRIPT:
NOTARIAL PROTOCOL OF THE 1621 ARBITRATION OF
MOŠĆENICE BASED ON ROMAN LAW
(SOURCE, ARBITRATION ARRANGEMENT, SELECTION
OF ARBITRATORS AND THE DISPUTE)**

The protocol of Petar Lazarić, who was simultaneously a domestic priest, prebendary and a notary of Mošćenice, dates back to 1621. It originated in Mošćenice and records in glagolithic script a resolution of a private dispute concerning the property division which was achieved in arbitration. Although the wording of the documents reveals the glagolithic script and is fully made in the Croatian language, if we go beyond that and explore the origins of the essential terms and expressions, we may reach a conclusion that the document substantially records Latin (or Italian) legal technical language which was slightly Croatised in the process of its adoption into the legal system of the commune of Mošćenice. Moreover, the content of the document puts forth legal principles, concepts and institutes of the extrajudicial dispute resolution which were consistently applied in Mošćenice following the model of arbitration in Roman law. All the essentials of the document at hand reflect the strong influences of the Roman legal tradition and the *ius commune*. The author provides an analysis in this paper which addresses all the relevant institutes that were applied in the arbitration dispute at hand referring to the procedural and substantive law at the same time. The author searches for the Roman model of these institutes, evaluates them from perspective of Roman and canon law of the Middle and New Ages and, finally, he brings this particular legal source in relation to the other two which originated in Mošćenice in the first half of the 17th century that both record significant influences of the Roman legal tradition of the time: The Statute of Mošćenice of 1637 and the boundary dispute between Lovran and Mošćenice of 1646.

Keywords: *Mošćenice; arbitration; mandatory arbitration; property division; arbitration award; Roman law; canon law; ius commune.*

* Ivan Milotić, Ph.D., Associate Professor, Faculty of Law, University of Zagreb; ivan.milotic@pravo.hr.

Zusammenfassung

**REZEPTION DES RÖMISCHEN RECHTS IN
GLAGOLITISCHER SCHRIFT: NOTARIELLE
NIEDERSCHRIFT AUS DEM JAHR 1621 ZUM
SCHIEDSVERFAHREN DAS IN EINKLANG MIT
RÖMISCHEN RECHT
(QUELLE, SCHIEDSVERFAHRENSDURCHFÜHRUNG,
WAHL DES SCHIEDSRICHTERS UND STREITIGKEIT)
IN MOSCHTSCHENIZ DURCHGEFÜHRT WURDE**

Die glagolitische Niederschrift des heimischen Notars und Kanonikers Petar Lazarić zur Beilegung einer privaten Teilungsstreitigkeit zwischen zwei Anwohner im Schiedsverfahren entstammt aus dem Jahr 1621. Erfasst sowohl in glagolitischer Schrift, als auch in kroatischer Sprache, umfasst die Urkunde wertvolle kroatisierte lateinische (in wenigem Maße italienische) rechtstechinsche Benennungen und Grundsätze, Begriffe und Institute, die im außergerichtlichen Schiedsverfahren konsequent und in Einklang mit dem römischen Recht angewendet wurden. Alle wesentliche Rechtsbestandteile dieser diplomatischen Quelle widerspiegeln die Tradition des römischen Rechts und *ius commune*. Vor diesem Hintergrund befassen sich zwei aufeinander folgende Beiträge mit ausschlaggebenden Instituten die im Schiedsverfahren angewendet wurden. Der Autor setzt sich mit prozeduralen und materiellrechtlichen Instituten im Zusammenhang zu römischen und kanonischen Rechtsquellen auseinander. Darüber hinaus analysiert er diese diplomatische Quelle in Verbindung zu zwei weiteren Rechtszeugnissen die in Moschtscheniz in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts entstanden sind und somit stark von der römischen Rechtstradition ausgeprägt sind: Statut aus Moschtscheniz aus 1637 und Luran-Moschtscheniz Abgrenzung aus 1646.

Schlüsselwörter: *Moschtscheniz; Schiedsverfahren; Zwangsschiedsverfahren; Teilungsstreitigkeit; Schiedsspruch; römisches Recht; kanonisches Recht; ius commune.*

Riassunto

**LA RECEZIONE DEL DIRITTO ROMANO IN
GLAGOLITICO: IL VERBALE NOTARILE
SULL'ARBITRATO A MOSCHIENA DEL 1621 REDATTO
SUL MODELLO DEL DIRITTO ROMANO
(LA FONTE, LA COSTITUZIONE DELL'ARBITRATO, LA
SELEZIONE DEGLI ARBITRI E LA LITE)**

Il verbale di Petar Lazarić del 1621 proviene da Moschiena dal notaio del luogo e canonico, nel quale nell'alfabeto glagolitico si documenta la risoluzione della lite di divisione privata tra i compaesani nell'arbitrato. Anche se scritto in glagolitico ed in lingua croata, quest'atto contiene la terminologia giuridico tecnica latina croattizzata (ed in misura minore quella italiana) ed annota una serie di principi, concetti ed istituti applicati in modo coerente e corretto nel processo stragiudiziale di risoluzione delle contestazioni seguendo il modello del diritto romano. Tutti gli elementi giuridici importanti di questa fonte diplomatica riflettono forti ripercussioni della tradizione del diritto romano e dello *ius commune*. L'autore con i due lavori che seguono, uno in questo, e l'altro nel prossimo numero di questa pubblicazione, analizza tutti gli istituti rilevanti applicati nell'arbitrato, tanto quelli procedurali, quanto quelli sostanziali, collegandoli al modello giuridico romano e canonico. Infine, ricollega tale fonte diplomatica ad altre due testimonianze giuridiche, anch'esse originarie di Moschiena e risalenti alla prima metà del XVII e fortemente influenzate della tradizione giuridica romana: lo Statuto di Moschiena del 1637 e la delimitazione tra Laurana e Moschiena del 1646.

Parole chiave: *Moschiena; arbitrato; arbitrato obbligatorio; lite di divisione; lodo; diritto romano; diritto canonico; ius commune.*

